

OPPOSITIONENS POLITIK 1956-60

Av riksdagsman PER-OLOF HANSON

Vid 1956 års andrakammarval erhöjll de tre nuvarande oppositionspartierna mer än hälften av rösterna och 119 mandat mot 112 för socialdemokrater och kommunister. Efter 1960 års val är läget 113 borgerliga mot 119 socialdemokrater och kommunister. De senare kan väntas i avgörande lägen stödja socialdemokraterna. Antalet mandat har ökat med 1. De borgerligas tillbakagång med 6 mandat är allvarlig och det finns all anledning att närmare diskutera vad det varit för fel på oppositionspartiernas politik och hur en förstärkning skall kunna åstadkommas. Men *en* sak förefaller omotiverad: att gripas av défaitism och utgå från att det »tydligt inte går» att få en annan regering. Eftersom den socialdemokratiska överrepresentationen i första kammaren minskats skulle en återgång till 1956 års ställning i andra kammaren räcka för att ge de »borgerliga» partierna majoritet vid gemensamma voteringar. Ingen vill väl påstå att det skulle vara omöjligt att uppnå detta.

Diskussionen om vad som bör göras för att skapa bättre förutsättningar för samverkan inom oppo-

sitionen och därigenom öka möjligheterna för en växling vid makten bör naturligtvis *dra nytta av de gångna årens misstag*. Då behövs en nyanserad bild av vad som förekommit under senare år.

Pensionsfrågan 1957-58

Vid en översiktlig skildring av de väsentliga sidorna av oppositionspartiernas politik under dessa år kan man konstatera några saker.

För det första: Inför folkomröstningen i pensionsfrågan 1957 avböjde hr Hedlund, som då var med i regeringen, folkpartiets och högerpartiets krav att dessa två partier själva skulle få formulera »sin» fråga. Framförallt stödde hr Hedlund socialdemokraterna när de avisade tanken att folkomröstningen skulle gälla »ja» eller »nej» till »obligatoriet». Antagligen skulle i annat fall nejösterna vunnit vilket i så fall skulle tvingat socialdemokraterna till en kompromiss som tryggat rätten till pension ungefärligen efter ATP-linjer men gett större rörelsefrihet och mera rättvisa åt företagarna.

För det andra avböjde hr Hedlund efter folkomröstningen att gå med i en borgerlig regering. Han hänvisade till att han just lämnat koalitionen med socialdemokraterna. Subsidiärt antyddes också — efter vad som senare genom hr Hedlunds egna yttranden blivit bekant — att han fäste vikt vid att en ny regering inte skulle få majoritet vid gemensamma omröstningar förrän efter höstvalet 1958, dvs. ca ett år senare. Regeringens existens bleve alltså på grund av första kammarens socialdemokratisk-kommunistiska majoritet prekär det första året.

För det tredje var det centerpartiet som våren 1958 vältte förslaget om en borgerlig kompromiss kring en positiv lösning av tilläggs pensioneringen. Alla vet att folkpartiet och dess ordförande under hela vintern energiskt arbetade för att få fram ett förslag, som skulle trygga rätten till tilläggs pension men ge möjlighet till »utträdesrätt» och väsentlig valfrihet för de försäkrade i fråga om pensionens utformning. Det är ju numera ingen hemlighet längre att såväl högerpartiets som folkpartiets representanter hade intrycket att hr Hedlund personligen var anhängare av en lösning av detta slag. Men efter månader av förhandlingar där inga svårare motsättningar lär ha framträtt sade centerpartiet plötsligt i sista stund nej. Därmed berövades oppositionen möjligheten att vid vårvalet till andra kammaren gå fram med

ett gemensamt positivt och slagkraftigt förslag. Trots detta fick socialdemokrater och kommunister endast 49,6 proc. av rösterna. Hade ett gemensamt, positivt oppositionsförslag förelegat skulle regeringen säkert tillfogats såväl röst- som mandatförluster. Därmed skulle en kompromiss mellan regeringens och oppositionens tvenne positiva förslag ha varit den givna lösningen.

Ingen kan därför ta ifrån centerpartiet »äran» av att politiskt ha opererat så att regeringens »linje 1» med smärre ändringar segrade. Centerpartiet föredrog den propagandamässiga fördelen av att kunna fortsätta *tala om* »linje 2». De många småföretagare som vilseleddes härav och intalades att detta var praktisk politik kom i verkligheten att stödja den politik de ville motverka.

Sedan möjligheten till trepartikompromiss förlorats vågade högern av fruktan för centerpartiet inte göra annat än hålla fast vid sin tidigare linje. Folkpartiet presenterade emellertid sitt positiva förslag om en i lag tryggad pensionsrätt. Det kan näppeligen bestridas att detta var ett mycket skickligt utformat förslag bakom vars tekniska utformning står några av landets främsta försäkringsexperten. Den tryggade rätten till tilläggs pension precis lika effektivt som den senare beslutade ATP-lagen. Förslaget vittnade om en allvarlig önskan att frågan skulle få en lösning som tryggade löntagarnas in-

tressen, samtidigt som även andra grupperns intresse av ålderstrygghet på ett rättvist sätt hävdades. Man ville inom folkpartiet ha en bättre lösning än ATP och måste därför så länge det fanns några utsikter att få igenom ett sådant eller en hygglig kompromiss självklart rösta *mot* regeringsförslaget dvs. så att man fick möjlighet att verka för bästa möjliga lösning. Det var endast följdriktigt att folkpartiet — sedan dessa möjligheter försvunnit och ATP genomförts — slog vakt om reformen men vill genomföra de förbättringar som är möjliga inom systemets ram. Politik är det möjligas konst!

Resultatet av vårvalet 1958 blev att socialdemokraterna mandatmässigt förstärkte sin ställning. Allvarigare på längre sikt var att det intryck de borgerliga grupperna bortge att de alla var *angelägna* att åstadkomma en lösning som tog hänsyn till den vid folkomröstningen redovisade opinionen uteblev. Detta skedde väsentligen på grund av centerpartiets ovillighet att se till sak — dvs. arbeta för en *möjlig* lösning som ur dess synpunkt var bättre än ATP — i stället för att söka vinna röster särskilt bland mindre företagare. Därigenom spelade de socialdemokraterna i händerna och det blir intressant att iaktta hur småföretagarna ställer sig när de efterhand inser innebörden i centerpartiets spel.

Folkpartiet, som gjort ett allvarligt försök att ta hänsyn till mer än

den ena folkhalvans synpunkter på en god pensionslösning sådana de framkommit i folkomröstningen, lyckades inte klargöra för allmänheten vad dess pensionsförslag innebar. Partiet hamnade därför ur valsynpunkt mellan två stolar. Till en början ifrågasatte ingen folkpartiets ärliga vilja men senare fann socialdemokraterna att de för framtiden och inför valet skulle behöva myten om att »folkpartiet röstade nej» i den meningen att partiet var motståndare till en ordentlig lösning. På längre sikt bör väl denna falska historieskrivning dock misslyckas.

Pensionsfrågan och valet 1960

Inför 1960 års val var det självfallet särskilt angeläget att oppositionspartierna inte skulle hjälpa regeringen att utnyttja den redan avgjorda pensionsfrågan till en ny framgång. Om politik är det möjligas konst borde de i stället var för sig och i samarbete ha inriktat sig på att vinna valet på en framåtsiktande politik för 1960-talet. Att utvecklingen blev en annan berodde som alla vet främst på högern. Det är känt att centerpartiet i januari 1960 var berett att inta en »försiktig» hållning i fråga om ATP men eftersom folkpartiet för sin del intog en klar och bestämd hållning att ATP icke skulle rivas upp, hade hr Ohlin i denna fråga inga nämnbärdade förhandlingsmöjligheter utan kunde endast tala och argumen-

tera för att de båda andra oppositionspartierna inte skulle förhastas sig och förklara krig mot ATP. Det rådde i riksdagen ett allmänt intryck att pensionsfrågan skulle pacificeras. Men efter hr Hjalmarsons anförande i remissdebatten blev det klart att högerpartiet — tydligen efter avsevärda inre motsättningar — bestämt sig för strid. Avgörande synes ha varit tanken att man »inte skulle kunna förklara för allmänheten» att högern var beredd att avveckla pensionsstriden. Man skulle då inte längre ge intrycket »att vara att lita på». Detta förtroendekapitel ville man inte offra. Följden blev en ståndpunkt som var så verklighetsfrämmande och föga allvarligt menad att förtroendet för högerpolitiken fick ett grundskott.

Högern kan säga att den inte gjorde något värre år 1960 än hr Hedlund år 1958. Av omsorgen om centerpartiets propagandamöjligheter välte den senare den gången möjligheten att besegra socialdemokraterna genom ett positivt gemensamt borgerligt alternativ. Högerpartiet gav år 1960 regeringen fördelar i valstriden genom chansen att göra valet till pensionsval och genom att framföra andra högerförslag som socialdemokraternas demagoger kunde framställa som en »attack mot välfärdssamhället». Genom att bli huvudmotståndare till regeringspartiet hoppades högern stärka sin ställning på mellanpartiernas bekostnad. Men ville

inte hr Hedlund två år tidigare ungefär detsamma, dvs. stärka det egna partiet genom att locka företagare från högern och folkpartiet till sin egen fålla? Offrade man inte i bägge fallen det gemensamma borgerliga intresset av en växling vid makten som skulle möjliggöra en klokare ekonomisk politik, snabbare standardhöjning och regeringsskiftets allmänna fördelar av »utvädring»? Var och en kan själva ge svaret.

Kan det sägas att folkpartiet de senaste åren gjort sig skyldigt till liknande försyndelser? Partiets handlingar i pensionsfrågan bestämdes av en önskan att främja en god lösning och dess allmänna politik av syftet att bryta det socialdemokratiska enpartiväldet och därmed bereda väg för en mera liberal politik och en snabbare framstegstakt. Skulle man nu i efterhand se det hela ur en snäv partitaktisk synpunkt är det snarast motiverat att säga att folkpartiets ledande krafter tänkt för mycket på pensionsfrågan som sådan och för lite på det allmänpolitiska spel som härovan berörts och dess konsekvenser för folkpartiet. — Men detta betyder naturligtvis ingalunda att folkpartiet i pensionsssammanhang undgått allvarliga misstag. Dessa ligger emellertid längre tillbaka i tiden än de båda senaste valåren. Vad år 1959 beträffar så hade regeringen som alla vet då inte den minsta lust att ens överväga en verklig kompromiss i folkomröst-

ningsresultatets anda. Vad man däremot kan sätta ett frågetecken för vid en kritisk granskning av folkpartiets politik är beslutet att år 1956 i den eckerbergiska kommittén acceptera linje 3. Detta var ett utslag av *för mycket* »borgerlig samarbetsvilja» snarare än för litet. Hade folkpartiet redan då intagit en hållning som låg närmare partiets senare förslag, kunde hela den följande politiska utvecklingen ha blivit rätt annorlunda än den blev.

Totalintrycket av de borgerliga partiernas pensionspolitik under dessa år måste bli att det enda som kunnat ge resultat var om de alla tre — i varje fall efter folkomröstningen — velat acceptera en positiv och konkurrenskraftig linje. Det var först hr Hedlund — under påtryckning från hans partiorganisation — och sedan hr Hjalmarson — trots motsatta önskemål från stora delar av högern — som förhindrade att folkpartiets strävan i denna riktning misslyckades. I stället framfördes av de två partierna år 1960 ett meningslöst krav på upprivande av ATP — med känt resultat.

Löftespolitik som sprängkilar

Det har uppenbarligen medfört allvarliga konsekvenser för oppositionen att det trots folkpartiets ansträngningar inte lyckades nå enighet om ett slagkraftigt alternativ år 1958 och att två av de tre oppositionspartierna år 1960 krävde

ATP:s upprivande. Vi har nu fått en onödig maktillväxt för socialdemokratien. Dessutom förhindrades ett allmänt politiskt närmande mellan de tre oppositionspartierna.

Samarbetssvårigheterna har emellertid berott även på andra skäl. Några gånger varje år har hr Hedlund i riksdagen ansträngt sig för att markera distans gentemot högern. Detta har gällt såväl i inrikes- som utrikespolitiska sammanhang. Det är att märka att denna attityd är av äldre ursprung än högerns år 1959 och 1960 framförda extrema förslag på det sociala området. I riksdagen har intrycket blivit att hr Hedlund på så sätt velat trygga en vågmästarställning för sitt parti i vissa tänkbara framtida lägen.

Högerns löftespolitik

Ett långt allvarligare hinder för uppkomsten av samarbete och samarbetsanda inom oppositionen har emellertid högerpartiets löftespolitik i fråga om skattesänkningar och minskning av statsskulden varit. Om man bortser från den skattehöjning för barnfamiljerna som första barnbidragets avskaffande skulle innebära samt förslagen att skjuta över vissa utgifter på kommunerna, uppgår högerns utgiftsreduktioner på statsbudgeten endast till några få 100-tal miljoner, vilka dessutom för några år sedan var ännu mindre betydande. De kunde naturligtvis inte ge täckning

för högerens löften om stora skattesänkningar och minskning av statskulden, en löftespolitik som man på allvar började framföra år 1955 och sedan inte uppgivit.

Runt omkring i landet började folk fråga varför inte folkpartiets riksdagsgrupp kunde liksom högerens lova guld och gröna skogar. När svaret blev att statsfinansiellt utrymme kunde skapas endast för mindre långtgående löften blev naturligt nog reaktionen ett krav på att folkpartiet i riksdagen måste avslöja att högerens löften saknade täckning.

Emellertid var folkpartiledningen till en början obenägen för en sådan uppgörelse inom oppositionen. Hr Ohlin lät rätt länge högern »bluffa ifred». Han har inom folkpartiet inte utan rätt kritiserats för att han varit alltför benägen att, av hänsyn till de negativa verkningarna för det borgerliga samarbetet, undvika en häftig debatt inom oppositionen på denna punkt. På våren 1956 tog han emellertid på allvar upp högerens finanspolitiska löften till granskning i riksdagen. Högerpartiet hade då accepterat hr Strängs princip om s. k. totalbalansering, vilket innebar att skatteinkomsterna skulle täcka inte bara driftsbudgetens utgifter utan även kapitalinvesteringarna. Men högern nöjde sig inte ens med detta utan krävde dessutom en minskning av statsskulden för att kunna propagandistiskt utnyttja en vitt spridd, fastän ogrundad, känsla att stats-

upplåningen är osund. I praktiken innebar dessa ståndpunkter krav på en överbalansering av driftsbudgeten med bortåt 2 000 miljoner kronor om året, vilket endast vore möjligt att uppnå genom stora skattehöjningar. Men högern krävde samtidigt stora skattesänkningar! Dessa skulle visserligen inte träda i kraft första året. Högerens skattesänkingslöften gäller alltid »året efter nästa».

Högerens ståndpunkter var likväl oförenliga. När hr Ohlin under vårriksdagen 1956 påvisade detta undvek högerledningen omsorgsfullt att svara i sak. I stället tillgrip man sådana klyschor som att »tydligt tänker hr Ohlin bli biträdande finansminister till hr Sträng».

Detta grepp på försvaret mot folkpartikritik blev skolbildande inom högern. Varje gång sådan kritik framföres svaras från högerhåll: »Jaså folkpartiet vill nu hjälpa socialdemokraterna.» Genom denna replik har högern trott sig kunna tvinga folkpartiet att avstå från kritik mot högern, som alltså skulle få »bluffa i fred». Samtidigt upprepade man vid alla tillfällen att högern var det parti som var angeläget om ett förtroendefullt borgerligt samarbete.

När hr Hjalmarson bl. a. i diskussionen med hr Svensson i Ljungskile år 1958 åter använt samma metod — beskyllningar i stället för svaromål i sak — växte naturligt nog kravet inom folkpartiet på en grundlig granskning

av högerpolitiken. Finansminister Sträng var nämligen inte särskilt intresserad av att påvisa ohållbarheten i högerns löften utan ville av taktiska skäl gärna medge högern en gynnsammare belysning än de för socialdemokraterna farligare mellanpartierna. Hr Ohlin tog vid vårriksdagen 1959 för andra gången på allvar upp högerns finanspolitik till kritisk belysning. Högerpartiet upprepade än en gång tidigare förfaringssätt. I stället för svar i sak antyddes att folkpartiet tydligen skulle börja samverka med socialdemokraterna. Irritationen inom folkpartiet tilltog naturligtvis härigenom ytterligare.

Från folkpartiets sida gjordes inte långt därefter ett försök att få de faktiska förutsättningarna för skattesänkingslöftena under budgetåret 1959-60 klarlagda genom en gemensam undersökning av experter från bägge partierna. På så sätt skulle löften utan täckning och därav följande irriterande debatt inom oppositionen kunna undvikas. Någon gemensam utredning om det faktiska utrymmet kom emellertid aldrig till stånd.

Vari har då högerns löftespolicy bestått? Ett par centrala saker är redan ovan antydda. Att f. ö. mera utförligt diskutera den här är av utrymmesskäl inte möjligt. Åtskilliga väsentliga saker har med hänvisningar till källmaterial belysts i Hadar Cars' skrift »Att tvivla på — Högerns budget- och finanspolitik». Den intresserade hänvisas till

denna i bokhandeln tillgängliga broschyr på ett 30-tal sidor. Någon har sagt att om de bärande skikten inom högerpartiet hade läst denna skrift skulle en epidemisk samvets-kris ha utbrutit, ty fakta i målet är överväldigande och visar på ett obestriddigt sätt att högern på avgörande punkter saknar täckning för sina påståenden och löften.

För att ta ett enda exempel: talet om att »folk med vanliga inkomster» inte skall behöva avstå mer än 25 proc. av sin inkomst i skatter och obligatoriska avgifter. Detta krav skulle innebära att mycket stora grupper av medborgare »med vanliga inkomster» helt skulle befrias från inkomstskatt till staten eftersom övriga poster uppgår till sammanlagt 25 proc. Inget parti kan på saklig grund utställa sådana växlar.

Hur högern skulle kunna infria sina utfästelser att kraftigt sänka inkomstskatterna, avskaffa omsen och snart nog sänka bolagsskatten till 32 proc. samtidigt som man skulle minska statsskulden utöver verkan av den tillfälliga försäljningen av statliga aktier — förstår ingen. Det går inte ihop. Likväl nöjde sig högern inte med att påstå att den hade täckning för sina löften utan anlade ett moraliskt tonfall och upprepade att högern var det enda oppositionsparti som hade anständig täckning för sina utfästelser.

Ofrånkomligen måste en propaganda av detta slag försvåra sam-

arbetet med folkpartiet och centerpartiet. Men högern insisterade på att utan kritik från övriga oppositionspartier få fortsätta denna löfteskampanj som gett så god utdelning i röster vid de senaste valen.

Högerpartiets uppläggning av politiken kan inte hänföras till olycksfall i arbetet. Alltför många, främst naturligtvis jämte partiordföranden hrr Cassel och Heckscher, bär ansvaret för denna systematiskt drivna politik.

Den ändrade mandatfördelningen efter 1958 års extraval inom oppositionen hälsades med förtjusning av socialdemokraterna, som nu fick möjligheter att skrämman med ett »dominerande högeralternativ». När folkpartiet och den liberala pressen inför denna utveckling tvingades att kritiskt och ingående belysa denna högerkampanj innebar detta på längre sikt en förstärkning av oppositionen och en verksamhet till förmån för en mera saklig offentlig debatt.

Samverkans villkor i framtiden

Vilka slutsatser bör man dra av de gångna årens erfarenheter ifall man är intresserad av ökad slagkraft inom oppositionen och bättre valresultat nästa gång?

När detta skrives föreligger ännu icke i tryck de politiskt riktningsgivande motionerna från oppositionspartierna vid 1961 års riksdag. Någon uppskattning av deras innebörd ur synvinkeln huruvida de kan jämna väg för en effektivare

opposition skall därför inte försökas. En sådan värdering blir även — och kanske framförallt — beroende av hur motionsvis angivna ståndpunkter följs upp i utskott och kamrar.

Men några uppenbara saker i fråga om samverkans villkor skall här anges. Först ett konstaterande: sedan högerpartiet efter valet svängt om i sin inställning till ATP har numera även centerpartiet övergivit sin tidigare ståndpunkt vilket innebär att ATP nu förts ur stridslinjen. Vidare: högerpartiet måste lära sig förstå att talet om samförstånd klingar ihåligt om man inte vill medverka i en politik som är konkurrenskraftig gentemot regeringspartiets. Man måste avstå från en extrem politik som försvagar den samlade oppositionens möjligheter. Samma krav bör riktas till folkpartiet och centerpartiet men konsekvenserna är mindre långtgående och mindre svårsmälta för dessa partier än för högern, som under senare år blivit mera ytterlighetsbetonad än tidigare. Uppenbarligen måste högern acceptera att folkpartiet lika litet som hittills vill glida åt höger. Det skulle f. ö. bara hjälpa socialdemokraterna. Summan av den samlade oppositionens politik bör vara sådan att socialdemokraterna inte får möjlighet att skrämman med »nedrivande av välfärdssamhället». Men detta innebär ingalunda att tre olika partier måste ha identiskt samma program. Detta var ju inte fallet t. ex.

1956 då de borgerliga erhöll majoritet i andra kammaren.

Ett självklart önskemål är då att oppositionspartierna som en naturlig sak godtar en viss kritisk diskussion sig emellan även om huvuddebatten gäller opposition kontra regering. Kan man inte ta en sådan debatt utan sura miner och avstå från att svara med beskyllningar går det säkert inte att skapa de psykologiska förutsättningarna för förtroendefullt samarbete. Av samma skäl är det angeläget att centerpartiet upphör med sina fantasier om att övriga partier svikit ett löfte till folkpensionärerna om de trappsteg vid folkpensionshöjningen som en utredning föreslog 1957. Ingen förmenar centerpartiet att självt ändra ståndpunkter men det är orimligt att ett parti som tre gånger i riksdagen deltagit i beslut som klargör vad löftena innebär, påstår att andra gör sig skyldiga till löftessvek genom att hålla fast vid vad alla tidigare varit eniga om. Centerpartiet fortsätter dock denna trafik även vid 1961 års riksdag.

För folkpartiets del uppkommer naturligtvis liknande förpliktelser att ta hänsyn och att med bevarad egen profil försöka underlätta samverkan inom oppositionen. Men eftersom folkpartiet inte utställt så stora växlar om skattesänkningar m. m. som högern eller beskyllt andra för svek som centerpartiet bör det inte möta större svårigheter att tillmötesgå rimliga anspråk.

Socialdemokraterna hade år 1960

ATP och myten om hotet mot välfärdssamhället som slagträn i en kampanj som skedde under exceptionellt goda ekonomiska konjunkturen i Sverige liksom i nästan hela Västerlandet. Vad konjunkturen beträffar så skiftar de med världsmarknadens växlingar. Vad gäller ATP och myten om hotet mot välfärdsstaten bör denna propagandamöjlighet kunna berövas socialdemokraterna en gång för alla om högern och centern låter det sista årets uppträdande utgöra mästarprovet i politiskt oförstånd. Det finns absolut ingen anledning anta att oppositionen om den är villig att beakta arbetsförutsättningarna sådana de är, skulle sakna utsikter att nästa gång uppnå ett lika gott valresultat som år 1956 och därmed majoritet i andra kammaren och vid gemensamma omröstningar. Och varför skulle inte ytterligare ett eller annat mandat kunna vinnas? Låt oss inte hjälpa socialdemokraterna att suggerera intrycket att de nu är skyddade mot bakslag vid 1962 och 1964 års val. Låt dem gärna själva tro det. Men skulle inte oppositionspartiernas allvarliga politiska missgrepp under de senaste åren kunna erbjuda dem ett tillräckligt erfarenhetsmaterial för att rädda dem undan en fortsättning på de gångna årens ofruktsamma tvåslår-den-tredje-lek för att i stället inrikta arbetet på en konstruktiv och framåtsyftande politik som svarar mot dagens och morgondagens krav och förväntningar.